

Fodor Dóra

Nyelvi attitűd, nyelvválasztás és nyelvcseré egy aranyosgyéresi kétnyelvű családban

Linguistic Attitude, Language Choice and Change in a Bilingual Family in Aranyosgyéres

According to the published interviews, the Hungarian–Romanian bilingualism in Romania has developed some particular mixed formulae of identity: an internal and an external, which is used by the person living in minority as a kind of defensive mechanism. Under all circumstances, language change within a family leads to a minority language loss.

1. A kétnyelvű család – elméleti megközelítések

Susan Gal nyelvcseréről szóló tanulmányában hangsúlyozza: „*a nyelvcseré világjelenség: minden kontinensen és sok történelmi korszakból van példa arra, hogy egy nép vagy kisebb népcsoport elhagyja mindennapi nyelvét, és átáll egy másik nyelv használatára. Ebben a folyamatban a kétnyelvűség sokszor mint átmeneti szakasz szerepel – bár a kétnyelvűség lehet állandó, stabil állapot is. Az általánosabb helyzet azonban, különösen a 20. században az, hogy az államnyelv kiszorítja a kisebbség nyelvét, amikor a két nyelv használói egységes gazdasági és politikai rendszerbe kerülnek.*” (Gal 1992: 47)

A nyelvcseré jelenségét inkább közösségi szinten, egy-egy népcsoport szempontjából vizsgálták. Érdekes azonban megvizsgálni azt is, hogy a családban hogyan mutatkozik meg ez a jelenség, és milyen folyamatok, tényezők határozzák meg egy család nyelvcseréjéhez vezető utat. Az ilyenzerű kutatásokból kiderülhetne az is, hogy melyek azok a külső és belső tényezők, amelyek segítenék a családi kétnyelvűség kiegyensúlyozódását, stabilizálását.

Amikor a családban elkezdődik a nyelvcseré, a nyelvileg vegyes családokéhoz hasonló állapot alakul ki. Az általam vizsgált családban a férj és a feleség – a nyelvcseréhez vezető folyamat előrehaladásával – egyre inkább olyan szerepet vállalt, mint amelyet a nyelvileg eltérő házastársak szoktak: az egyik fél az államnyelv használatát részesítette előnyben (román), a másik pedig igyekezett megmaradni az anyanyelv használata mellett (magyar) (Vetési 1980: 53). Látni fogjuk, hogy ez a szerepmodell nagymértékben befolyásolja a család nyelvhasználatát. E szerepek kialakulásához külső (politikai és gazdasági viszonyok, lakóhely, munkahely, iskola) és belső (mentális, nyelvekhez fűződő attitűdök, nyelvek presztízse) tényezők is hozzájárultak (Gal 1992: 48).

A 20. századot jellemző társadalmi változások, az iparosodás, a városiasodás, a tömegkommunikáció kiépülése, a kisebbséget közelebb hozzák a domináns nyelvet követelő intézményekhez: az iskolához, a munkahelyhez, a hivatalhoz (Gal 1992: 48). Érdekesnek találtam megvizsgálni, hogy ezek a külső tényezők hogyan alakítják a házastársak értékrendszerét, a szóban forgó nyelvhez való viszonyulásukat. Hisz’ ezek a belső tényezők határozzák majd meg a nyelvhasználatukat, és ami a legfontosabb: gyermekeik, a következő nemzedék nyelvhasználatát és nemzeti hovatartozását. Vetési László a *Szórvány, nyelv és vegyes család Bükösön* című tanulmányában kiemeli, hogy Ganckaja és Tyerentyeva szerzők szerint a nemzetiségileg vegyes családokban a folyamatot döntően

meghatározó két tényező a nyelv és a nemzeti tudat: „*E két tényező közül az előbbinek a hatása valamilyen mértékben már a nemzetiségileg vegyes család megalakulásának pillanatában működésbe lép, a második tényező a családok következő nemzedékében kezd hatni, amikor e nemzedék tagjai eldöntik nemzeti hovatartozásuk kérdését.*” (Ganckaja és Tyerentyeva 1971: 260, id. Vetési 1980: 55)

A nyelvcserre felé tartó családban a nyelvi tényező csak akkor kezd működésbe lépni, amikor a külső tényezők hatására kialakult mentalitás következtében döntővé válnak az említett szerepek: az egyik házastárs a többség nyelvét részesíti előnyben, míg a másik igyekszik megmaradni az anyanyelv használata mellett. A nemzeti tudat tényezője ebben az esetben is csak a család következő nemzedékét fogja érinteni, hisz’ az egyik vagy a másik nyelv iránti elkötelezettség meghatározza a nemzeti hovatartozást.

2. A vizsgált család bemutatása

Az általam vizsgált család tagjai aranyosgyéresi lakosok. Aranyosgyéres Erdély szóróványtelepülései közé tartozik. A ’92-es népszámlálás adatai szerint lakóinak 9,6%-a magyar nemzetiségű. Az iparosodás, a városiasodás ennek a településnek az arculatát is megváltoztatta. Hozzájárult egy nagy lakótelep kiépüléséhez. A ’70-es évek elején a 15–20 évvel azelőtt faluról beköltözött szülők már felnőtt gyermekei (a mostani 40-50 éves generáció) főképpen a lakótelepi lakásokhoz juthattak hozzá. Ez a környezet pedig döntő módon román nyelvű környezet (volt). Magyar tagozatú óvoda és iskola is csak a város központi részében működött.

F. I. és F. I. a ’70-es évek közepén magyar anyanyelvű és magyar nemzetiségű fiatal házaspárként költöztek az aranyosgyéresi lakótelep egyik lakásába. Családjukban a nyelvcserre folyamata főképpen ennek hatására indult el.

3. Munkamódszerek

A család tagjaival 1998 utolsó napjaiban készítettem interjút. Ebből kiderül, hogy az időközben négytagúvá növekedett család a körülbelül 25 év leforgása alatt a nyelvcserre folyamatának milyen szakaszába jutott el. Az új generáció tagjai egy 21 éves lány (a továbbiakban: L) és egy 19 éves fiú (a továbbiakban: F). A családnak csak három tagjával készítettem interjút (az anyával – a továbbiakban A1 – és a két fiatallal), mivel az apa (A2) nem volt hajlandó a közreműködésre. Saját megfigyelésem és a többi adatközlő válaszaiból szerzett információk alapján A2-re vonatkozó adatokat is felhasználhattam a dolgozatban. A körülbelül 20 perces interjúk során igyekeztem ugyanazokat a kérdéseket feltenni, hogy a válaszok alapján összehasonlítható lehetőségem legyen. Az interjúk alatt az adatközlők nyelvtudásához és kéréséhez igazodva a magyar és a román nyelvet is használtam: A1 – kizárólagosan a magyart, L esetében a románt és a magyart, F – kizárólagosan a románt.

Az interjúk keretében főleg a nyelvi attitűdre és a nyelvhasználatra vonatkozó direkt kérdéseket alkalmaztam (Borbély 1995: 287). Emellett pedig az anyanyelvi és nemzeti hovatartozásra is rákérdeztem, hisz’ szerettem volna megtudni, hogy a nyelvi attitűd és a nyelvhasználat hogyan alakítja a nyelvi és a nemzeti hovatartozást, az autoidentifikációt.

4. Célkitűzések és hipotézisek

Annak vizsgálatát tűztem ki célul, hogy a nyelvcserre felé haladó családban a nyelvek presztízse, a nyelvi attitűdök hogyan befolyásolják a nyelvhasználatot és az identitáskép-

letet (anyanyelv, nemzetiség). Arra is kíváncsi voltam, hogy a vallásnak milyen szerepe volt/van a család nyelvváltásában. Érdekelte továbbá az is, milyen külső és belső tényezők járulhatnak hozzá az anyanyelv rehabilitációjához, a folyamat visszafordításához.

A szociolingvisztikai kutatások eredménye szerint (Schlieben-Lange 1997; Gal 1979; Brunder 1972; Eckert 1983; Paulston 1994: 13) a nyelvcserét a nők indítják el. Ez megmutatkozhat a házastárs választásában, a nyelvválasztásban és abban, hogy melyik nyelven (anyanyelven vagy államnyelven) nevelik gyermekeiket. A legáltalánosabb magyarázata ennek a jelenségnek az, hogy a nőknek általában nincsen olyan magas társadalmi pozíciójuk, mint a férfiaknak. Az államnyelv, a hatalom nyelvének a választásában benne van a társadalmi elismerésre való törekvés.

Az általam vizsgált családban és a kárpát-medencei hagyományos közösségekben a nő szerepe rendszerint ezzel ellentétes: ő az, aki igyekszik megőrizni az anyanyelvet, munkahelye és foglalkozása őt nem hozza annyira közel a domináns csoport nyelvéhez. Társadalmi helyzete tehát több teret enged a rokoni kapcsolatoknak, amelyek az anyanyelv használatát feltételezik (szülőkkal, idősebb rokonokkal mélyebb, intenzívebb a kapcsolata).

5. Az anya nyelvi attitűdjei és nyelvhasználata

A1 magyar anyanyelvűnek vallja magát. A kétnyelvűségét meghatározó és a nyelvvesztését elindító külső tényezők közül a munkahelynek és a lakóhelynek volt döntő szerepe. 1998-ban még munkásnőként dolgozott az aranyosgyéresi pékségben. Munkahelyének és lakóhelyének nyelvi összetétele túlnyomóan román.

A gyermekek iskoláztatása a nyelv megtartása, illetve a nyelvcsere szempontjából fontosabb tényezőnek bizonyult, mint a munkahely és a lakóhely. Valójában ez váltotta ki a folyamat felgyorsulását. A lakótelepi óvodákban nem volt magyar tagozat. Az időhiány és a munkahely volt a fő oka annak, hogy a szülők a közelben található román tannyelvű óvodát választották: „*Mi munkába jártunk, s nem volt, aki vigye a gyermekeket az óvodába.*” Az óvoda nyelvhasználata kihatott az otthoni nyelvhasználatra is. Az anyanyelv kezdett háttérbe szorulni. E külső tényezők mellett (időhiány, munkahelyi kötöttség, nagyobb távolság a magyar tagozatú óvodától) fontos szerepet játszott a közös minta követésére való késztetés: „*A blokkban két magyar család volt, és mind román óvodába adták a gyermekeket.*” A gyermekek nyelvhasználatát és nyelvtudását a román óvoda annyira befolyásolja, hogy a román tannyelvű iskolában való továbbtanulás természetes mozzanatként következik be. A gyermekek nyelvhasználata meghatározza a család nyelvhasználatát is. Egyre kevesebbet beszélnek anyanyelvükön. Az iskoláról való beszélgetés, a tanulás nyelve a román lesz, a magyar nyelv pedig már az otthon keretein belül is elveszíti jelentőségét.

Ha a belső tényezőket, a nyelvi attitűdöt vesszük figyelembe, elmondható, hogy A1 esetében az anyanyelv szimbolikus értéke nagy. Arra a kérdésre, hogy „Melyik nyelvet szereti jobban? (Melyik a szebbik nyelv?)”, az adatközlő így felel: „*A magyart szeretem jobban... a magyar szebb, mint a román, mert az anyanyelvem.*” A külső szorító tényezők ellenére megőrződött az anyanyelv magas szimbolikus értéke. Ennek pedig az az oka, hogy a magyar nyelv a rokoni kapcsolatok nyelve, amely hozzájárul a „valahovártározás” érzésének elmélyüléséhez, a biztonságérzet fokozódásához.

A kevésbé használt anyanyelv nehezebbnek tűnik, mint a gyakrabban használt román: „*...én nehezebb nyelvnek tartom a magyar nyelvet, nehezebbnek, mint a románt ... Lehet azért is, hogy többet beszéljük a munkába is ... meg itt a szomszédok is ... A románt könnyebbnek tartjuk, mert az a helyzet, hogy több románságba vagyunk itten.*”

A családban szüleivel és rokonaival beszél csak magyarul, férjével magyarul és románul kommunikál, L-lel próbál magyarul beszélni, de L visszatudasítja kezdeményezését, F-fel pedig csak románul beszél.

A nyelvtudás szempontjából a román nyelvet nem birtokolja eléggé, hisz' román beszédében sok a hiba, gyakran kijavítják. Saját bevallása szerint a magyar nyelvet jobban beszéli, mint a románt: „*Engemet hamarabb észrevesznek, hogy magyar vagyok, mint A2-t vagy a gyermekeket ...*”. Kielégítőbb magyar nyelvtudását így magyarázza: „*Én az iskolába is magyarul ... a gyermekek román iskolába jártak, de én nyolc osztályt magyar iskolába jártam és az óvodába is ...*”

A1 esetében olyan szubtraktív kétnyelvűségről beszélhetünk, amelyben az anyanyelv megőrizte dominanciáját a kompetencia szempontjából: L1 anyanyelve L2-től függetlenül funkcionálhat (Veress 1996: 55), de L2 erodáló hatással van L1-re, gyakori a nyelvi interferenciajelenség, a nyelvi hiány érzete.

6. Az apa nyelvi attitűdjei és nyelvhasználata a többi családtag véleménye tükrében

A2 nem volt hajlandó az együttműködésre. A család többi tagjának válaszaiból azonban kikövetkeztethető, hogy a család nyelvváltásának folyamatában milyen szerepe volt és van az apának. Nemzetisége és anyanyelve megmaradt magyarnak, magyar identitástudata tehát nem szűnt meg (A1 válaszai szerint). Nyelvesztésében munkahelye, foglalkozása játszott meghatározó szerepet: A2 edzőként dolgozik az aranyosgyéresi sportklub keretében. A sport olyan területnek bizonyul, amely közelebb hozza a beszélőt az államnyelvhez. Mindez kihat a családi kommunikációra, nyelvhasználatra is. A külső hatásnak engedve a társadalmi, munkahelyi kapcsolatainak nyelvét otthonába is behozza. A családban zajló nyelvcsere folyamata éppen emiatt halad gyors ütemben a másodnyelvi egyenlőség felé.

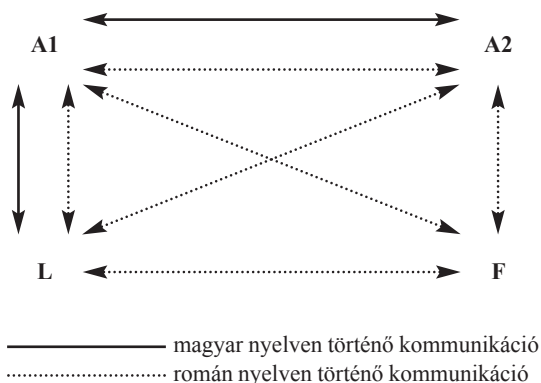
7. A fiatal nemzedék identitásának alakulása nyelvi attitűdjeik és nyelvhasználatuk függvényében

Az új generáció nyelvi magatartását nemcsak a munkahely és a baráti kör nyelvhasználata befolyásolja, hanem A2 attitűdje is. L A1-gyel való szorosabb kapcsolatának köszönhetően még nem jutott el a teljes nyelvvesztéshez. F-et azonban A2 kisajátította magának: az apjához közelálló foglalkozása (a 19 éves F ugyanannak a sportklubnak a tagja), a hasonló érdeklődési terület (a sport egyben munka és szórakozás is) elősegítette a folyamat felgyorsulását. F esetében tehát a nyelvcsere megtörtént, és ez új identitástudat kialakulását eredményezte: F már román anyanyelvűnek és román nemzetiségűnek vallja magát.

A család belső közlésrendszerének az ábrázolásakor világosan látszik a magyar nyelv háttérbe szorulása. (I. ábra)

A 21 éves **L (a lány)** az általános iskola elvégzése után hároméves szakiskolát végzett. Munkahelyét többször megváltoztatta, többnyire elárusítónőként dolgozott. Az ő esetében az anyanyelv és a nemzetiség meghatározása problematikusabb. A kétnyelvűségnek abban a szakaszában van, amikor egy kevert identitásképlet alakul ki: jelentkezik egyfajta **belső identitás**, amely úgymond önmagának szól, de jelen van egy **külső identitás** is, amellyel a külvilág, a környezete felé fordul. Ez a kettős identitás egyfajta védekező mechanizmusként működik, amellyel bizonytalan, fonák helyzetét takarja: magyar neve van,

de a magyar nyelvet nem tudja kielégítő módon használni a kommunikációban. Olyan pszichológiai háttere van e kettős identitásnak, jobban mondva „félidentitásnak”, mint a szégyenérzet, zavar. A magyar ismerősök előtt a magyar nevet és a rossz magyar nyelvtudást a „fele-fele” (félíg román – félíg magyar) identitással próbálja igazolni. A románok előtt a magyar nevet ugyanígy magyarazza. Arra a kérdésre, hogy melyik nyelvet tartja anyanyelvének, így felel: „*Păi ... mie îmi pare rău acuma că nu știu bine să vorbesc ... că mi-ar place mult ca să pot, dar e greu pentru mine ca să învăț de la început ... păi ... limba maghiară*” („*Hát ... én most sajnálom, hogy nem tudok jól beszélni ... nagyon szeretnék tudni, de nehéz számomra elejétől kezdeni ... hát ... a magyar nyelv*”). A nemzeti hovatartozásáról így vall: „... mind az ... (Magyarnak tartod magad? – *Igen.*) A románok előtt azonban megváltozik a magatartása: „*Ha románok között vagyok ... fele-fele ... s ha kérdez valaki, mondom, mer nem tudok olyan jól, inkább nem beszélek magyarul, mer látom, hogy nézik ... rád, miko mondog, hogy magyar vagy*”. Szavai arra engednek következtetni, hogy nemcsak a románok, hanem a magyarok előtt is „szükséges” ennek a „fele-fele” identitásnak a felvállalása, hisz’ a „nézik ... rád” (fursán néznek rád) azt jelenti, hogy a magyar anyanyelvű beszélő nem tudja elfogadni a rossz magyar nyelvtudását. A magyar identitás megtagadása a zavart keltő, magyarázkodásra kényszerítő helyzetek elkerülése végett válik „szükségessé”.

Nehéz eldönteni, hogy az interjú keretében vállalt belső identitás (magyar anyanyelv, magyar nemzetiség) mennyire függ a megfelelni akarás, az igazodás pszichikai vetületétől. Válaszaiban azonban gyakran jelentkezik a szerinte általam képviselt magatartáshoz való nagyfokú alkalmazkodás. Többször is hangsúlyozza, hogy szeretne javítani magyar nyelvtudásán, és többet szeretne beszélni magyarul: „*Ha tudtam ... dacă aș știi să vorbesc perfect unguște mi-ar place să vorbesc numai așa. Dar acum mi-e greu, deci mai bine pot vorbi pe românește, mai bine vorbesc pe românește ... și nici nu prea am cu cine să vorbesc, deci numai acasă, dar prietenii mei toți sunt români*” („*Ha nagyon jól tudnék magyarul beszélni, szeretnék állandóan így beszélni, de most nehéz számomra, hát jobban beszélek románul, inkább románul beszélek ... és nincs is akivel beszélnem, csak otthon, hisz’ barátaim mind románok*”). A1 szavai figyelmeztetnek arra, hogy L magatartásában valóban van egy eléggé erős igazodó attitűd, hisz’ A1 szerint: „*Szokok beszélni velem magyarul, de haragszik, mert nem tud, s azt mondta, hogy inkább románul ...*” L tehát akkor sem használja kizárólagosan a magyar nyelvet, amikor lenne lehetősége rá.

Susan Gal szerint „*egy kisebbségi nyelv ereje nő, ha ez a nyelv összeköti beszélőit szimbolikusan vagy gyakorlatilag egy gazdaságilag és politikailag fejlettebb világrésszel*” (Gal 1992: 58). Az anyaország és a gazdasági kapcsolatok erős hatást gyakorolnak a nyelvi attitűdökre. Ennek hatása érzékelhető, amikor L megjelöli anyanyelvét. Ő maga magyarázza választását: „*Cum am fost plecată am văzut ce diferență mare e între viața de aici și viața de acolo*” („*Mivel voltam elmenve, láttam milyen nagy a különbség az itteni és az ot-tani élet között*”). Ez a megjegyzése arra vonatkozik, hogy 1998 nyarán két hónapig Magyarországon tartózkodott, ott vállalt munkát, tapasztalatai tehát onnan erednek. A jobb életkörülmények, a fejlettebb gazdasági helyzet számára növelte a magyar nyelv presztízsét, éspedig annyira, hogy ez döntőnek bizonyult az anyanyelvvel való azonosulásában. A magyar nyelvhez fűződő mentalitását a magyarországi tartózkodás pozitív módon alakította. L szeretne újból munkát vállalni Magyarországon, ehhez pedig szüksége van a jobb magyar nyelvtudásra: „*Vissza akarok menni Magyarba, ha tudnám volna ... ha tudtam volna beszélni jól magyarul és írni, és olvasni, akko nem... nincs semmi probléma.*”

A családban A2-vel és F-fel L mindig románul beszél, A1-gyel románul és magyarul is, azonban gyakrabban románul (l. A1 megjegyzését). Az anyai nagymama (a nagyszülők közül egyedül ő él) nem hajlandó románul beszélni az unokákkal. Ennek ellenére a nagyszülő nyelvi attitűdje, nyelvhasználata nem járul hozzá a fiatalok nyelvmegtartásához. Ennek az az oka, hogy nem volt domináns szerepe a családban, és az is, hogy a nagymama és az unokák között nem (volt) annyira szoros a kapcsolat (ez magyarázható a földrajzi távolsággal is, hisz' a nagyszülő más városban lakik). L a rokonokkal magyarul beszél ugyan, de az ő esetében a rokoni kapcsolatok már nem olyan mélyek, mint A1 esetében.

A nyelvtudását úgy jellemezte, hogy sokkal jobban beszél románul, mint magyarul. A román beszédén azonban érződik a magyar hatás, mivel néha észreveszik, hogy nem román (a kiejtése miatt).

Ha A1 esetében még egy olyan szubtraktív kétnyelvűségről beszélhetünk, amelyben az anyanyelv megőrizte dominanciáját, akkor L-et már egy olyan szubtraktív kétnyelvűség jellemzi, amelyben L1 anyanyelve az L2-től függ, e nélkül tulajdonképpen nem létezik (Veress 1996: 55).

F (a fiú) az aranyosgyéresi sportklub alkalmazottja (labdarúgó). Már említettem A2 és F szorosabb kapcsolatát. A román nyelvhasználatot már F kiskorától meghatározta közös tevékenységük színhelye, és a kettejük közötti kommunikációban is mindinkább teret hódított mindaddig, míg teljesen kiszorította a használatból a magyar nyelvet. Az apa – fiú nyelvhasználata nagymértékben befolyásolja az otthoni nyelvhasználatot is.

F számára már nem jelent gondot a magyar névnek és a hiányzó magyar nyelvismeretnek az egyeztetése. Román nemzetiségűnek és román anyanyelvűnek vallja magát, de a magyar identitást nem törölheti el nyomtalanul a család, a magyar rokonok és mindenekelőtt a magyar név miatt. Felemás, kevert identitásának önmaga is tudatában van („*Normal sunt maghiar dar la prieteni sau la alții le zic că sunt român ... oricum nu mă cred, că după nume sunt maghiar*”). „*Tulajdonképpen magyar vagyok, de a barátoknak és másoknak azt mondom, hogy román vagyok ... habár nem hiszik el, mert a nevem szerint magyar vagyok*”). Mindez azonban könnyebben éli meg, mint nővére, mert magyarságtudatát nem erősítik érzelmi szálak. A kizárólagos román nyelvhasználat a nyelvi asszimiláció természetes módon vonja maga után az új nemzetiség felvállalását is. A nyelv tehát abszolút identitásjegyként működik. Román nemzetiségét maga az adatközlő is román nyelvhasználatával igazolja. „*Mă cred român pentru că vorbesc românește toată ziua*” („*Románnak vallom magam, mert egész nap románul beszélek*”).

Az anyaországgal való kapcsolat kialakításának a lehetősége F esetében is növeli a magyar nyelv presztízsét (egy magyarországi futballcsapat hajlandónak mutatkozott a befogadására). Magyarország a fejlettebb Nyugattal való kapcsolatleremtés, az érvényesülés országaként él a tudatában. A magyar nyelvtudás ebben az esetben hasznos, sőt elengedhetetlen volna: „*Îmi pare rău ... că acum poate trebuie să mă duc în Ungaria la o echipă de fotbal și nu știu nici să citesc, nici să vorbesc corect, numai de înțeles ... mi-ar fi folosit foarte mult, chiar dacă nu mergeam în Ungaria, dar mi-ar fi folosit...*” („*Sajnálom ... mert lehetséges, hogy el kell mennem egy magyarországi futballcsapathoz és nem tudok sem helyesen olvasni, sem helyesen beszélni, csak értem a nyelvet ... nagyon hasznos lett volna számomra, akkor is, ha nem mennék Magyarországra, de hasznát vehettem volna...*”). Tudatában tehát nincsenek jelen az anyanyelvet érintő leértékelő, negatív aszociációk.

A családban mindenkivel románul beszél. Az anyai nagyanyjával is románul beszél, vagy egyáltalán nem kommunikál, mert nemigen hajlandó áttérni a magyar nyelv használatára. Az interjú alatt többször is említi, hogy nincs lehetősége magyarul beszélni, és emiatt nem használja a magyar nyelvet (román ismerősök, román baráti kör). A hiányos nyelvtudás kihat a nyelvválasztására, mivel valójában akkor is visszautasítja a magyar nyelv használatát, amikor erre megvolna a lehetősége (ugyanaz a helyzet L-nél is).

F tökéletesnek tartja román nyelvtudását: „*Vorbesc perfect româna*” („*Kitünően beszélek románul*”). Ha nem közli nevét, nem jönnek rá, hogy magyar származású. Magyarul nem tud sem írni, sem olvasni, de saját bevallása szerint ért magyarul, és tud beszélni is, csak nem ismeri a nehezebb szavakat: „*De înțeles înțeleg foarte bine ... înțeleg orice ... dar nu ... Știu și să vorbesc, dar nu știu cuvintele mai grele*” („*Érteni nagyon jól megértem ... mindent értek ... de nem ... tudok beszélni is, de nem ismerem a nehezebb szavakat*”).

F esetében – noha tudatában a magyar nyelv presztízsze nagy – már nem beszélhetünk kétnyelvűségről. Saját bevallását is figyelembe véve (l. a fenti idézetet) feltételezhetjük, hogy a nyelvcsere nek, az „új egynyelvűségnek” egy olyan korai szakaszában van, amelyben (optimális körülmények között) a folyamat reverzibilissé válhatna.

8. A vallási hovatartozás szerepe a fiatal nemzedék nyelvcserejében

A Kárpát-medencében a református vallás történetileg és etnikailag szorosan kötődik a magyarsághoz, s jelentős szerepe volt a magyar nyelvű kultúra kialakulásában, ápolásában és őrzésében. A 20. században ez nagymértékben megváltozott. Szlovákiában etnikus kötődésének a feladásával követte a szlovákosítás folyamatát, és a magyar nyelv és kultúra feladásának a folyamatát erősítette/erősíti (Barna 1996). A romániai magyar református kisebbség esetében ugyancsak megfigyelhető egyfajta asszimilációt segítő magatartás, amely a református egyház „nyitottabb” működési rendszerének tulajdonítható. A román nyelv használata a hitoktatás, konfirmációra való felkészítés keretében bátoríthatja a nyelvi asszimilációt, és ez az új identitás megjelenéséhez járul hozzá. Aranyosgyéresen az egyház nem ezt a magatartást követte ugyan, hatása mégsem járult hozzá egyértelműen esettanulmányunk alanyainak nyelvmegtartásához.

Vizsgálatomban kitértem arra is, hogy a vallási hovatartozásnak – esetünkben a református vallásnak – milyen szerepe volt, és milyen szerepe lehetett volna a nyelvmegtartásban. A hitoktatás, a konfirmációra való felkészítés sokat javíthatott volna L anyanyelvi tudásán. Azonban a református egyház számára csak az volt fontos, hogy a kátét ritualizált szöveggént felmondja, anélkül, hogy értette volna. Ezért a hitoktatás nem járt együtt elemei szintű anyanyelvi képzéssel sem. Így mivel L-től csak előre megtanult szövegeket kér-

dezték a vizsgáztatáskor, a konfirmáció nem játszott pozitív szerepet a nyelvmegtartásban. A hitoktatásban nem volt semmiféle kísérlet arra, hogy növeljék a nyelvi kompetenciát, erősítsék az anyanyelv presztízsét (felzárkóztató programok, az anyanyelvi hiányosságokat orvosló órák).

Testvére már ennek az elemi követelménynek sem volt képes megfelelni. F egyáltalán nem konfirmált, mivel 14 éves korában már annyira alacsony szintű volt a magyar nyelvtudása, hogy az előre betanult szöveget sem tudta volna elmondani, románul pedig nem engedélyezték számára a konfirmálást.

A két adatközlő helyzetét vizsgálva elmondhatjuk, hogy a nyelvcsere nemcsak a román nyelvhasználat engedélyezése segíti elő, hanem a felzárkóztató programok hiánya is utat enged e folyamatnak. A vallási hovatartozás tehát – az anyanyelv megtartása szempontjából – nem játszott pozitív szerepet sem L, sem F esetében.

9. Az adatközlők nyelvi attitűdjeinek és identitás-képletének kapcsolata

	A1	L	F
Nemzetiség	magyar	magyar (B) „fele-fele”(K)	román
Anyanyelv	magyar	magyar	román
1. A román vagy a magyart szereti jobban?	magyart	románt	románt
2. A román vagy a magyar tűnik nehezebbnek?	magyar	magyar	nem tudja eldönteni
3. Románul vagy magyarul beszél szívesebben?	románul	románul	románul

B = „belső identitás”

K = „külső identitás”

A fenti táblázat is mutatja, hogy a nemzedéki hovatartozás, az életkor fontos tényező a család nyelvvesztésében. A legfiatalabbik családtag nemcsak anyanyelvét, hanem magyar identitását is feladta.

A nyelvi attitűdöket célzó kérdések közül az első az anyanyelvhez fűződő érzelmi kötődésre és a nyelvek szimbolikus értékére kérdez rá. Korreláció mutatható ki az első kérdésre kapott válaszok és az identitásjegyek között (anyanyelv, nemzetiség). A1 a magyar nyelvnek tulajdonít nagyobb szimbolikus értéket, és ez meghatározza identitástudatát. L a román nyelvet szereti jobban. A magyar nyelv felvállalása és a „félleg” őrzött magyar identitás a szorosabb anya–lányá kapcsolatnak és a magyarországi tartózkodásnak tulajdonítható. Ezek a tényezők lassítják identitásváltását. F esetében, aki a magyar identitás iránt közömbös A2-höz áll(t) közelebb, a román nyelvhez való kötődés hozzájárult a román identitástudat kialakulásához és megerősödéséhez.

A kétegyházi románok nyelvi attitűdjét vizsgálva Borbély Anna rámutatott arra, hogy a nyelvek használatának kedveltségével (3. kérdés) és a nyelvek nehézségi fokával kapcsolatos válaszok (2. kérdés) korrelációban vannak a nyelvválasztással (Borbély 1995: 298). Vizsgálatunk három alanyánál is megfigyelhető ez az összefüggés, hisz’ mindhárman a román nyelvhasználatot részesítik előnyben. Ezek a válaszok azonban nincsenek minden esetben pozitív kapcsolatban az identitásképlettel. A1-nek például a magyar tűnik nehezebbnek (2.), és szívesebben beszél románul (3.), ennek ellenére erős a magyar

identitástudata. Ez pedig pozitív kapcsolatban van az anyanyelv magas szimbolikus értékével (1.). F-nek a nyelvek nehézségi fokával kapcsolatos válasza (2. kérdés) megerősíti azt a feltételezésünket, hogy F már túljutott a nyelvcserén, mivel tudatában a magyar nyelv annyira háttérbe szorult, hogy nem képes eldönteni, melyik nyelv nehezebb. Számára valójában már csak a román nyelv létezik.

10. Az adatközlők nyelvi helyzete, identitásuk alakulása az elmúlt öt évben

A családi kétnyelvűségnek a fentiekben leírt esetét 1998-ban rögzítettem. Azóta öt év telt el, amikor 2003-ban újra megkerestem adatközlőimet. Ez az időszak nem hozta közelebb őket a magyar nyelvhez és identitáshoz, inkább ahhoz a veszteséglistához tartoznak, amelyet a 2002-es népszámlálás regisztrált. Életük alakulása azt bizonyítja, hogy végérvényesen eltávolodtak mindattól, ami a magyarsághoz kapcsolta őket.

Mindkét fiatal román házastársat választott magának, családi kommunikációjukban a román nyelv dominál. Emellett pedig a lány új családjában a spanyol nyelv került előtérbe, hiszen sok más romániai fiatalhoz hasonlóan férjével együtt a spanyolországi kivándorlást tartotta egyedüli járható útnak. Édesanyja pedig, aki a legelkötelezettebbnek bizonyult a magyar nyelv iránt, nyugdíjba kerülése után ugyancsak a spanyolországi tartózkodást választotta. Lánya családjában, unokáját gondozva az ő nyelvhasználatát is a román és a spanyol nyelv uralja, csak akkor használja a magyar nyelvet, amikor hazalátogat, e látogatások azonban egyre ritkábbak.

A fiatalember megmaradt labdarúgónak, azonban most már a tordai sportklub keretében. Román munkahelyi környezete és családi kommunikációja végképp eltávolította a magyar nyelvtől. Magyar rokonai közül csak egyedül maradt édesapjával tartja a kapcsolatot, akivel mindig románul beszél.

A két fiatal nyelvi attitűdjeinek és nyelvhasználatának alakulását vizsgálva megállapítható, hogy nemcsak az államnyelv, hanem idegen környezetbe kerülve az ott beszélt világnyelv is elorvaszthatja a már eleve háttérbe szorult anyanyelvet.

Következtetések

1. A nyelvcsere folyamatának a beindulásakor a vizsgált családban a nyelvileg eltérő házastársakéhoz hasonló szerepmódel alakult ki: az egyik házastárs (A2) a magyar identitás iránti közömbösségével növelte a második nyelv használati fokát, a másik pedig kitarított az anyanyelv használata mellett. A közvetlen környezet (román barátok, román szomszédok), a férj domináns pozíciója a családban, a fiatalabb generáció magyar identitástudatának gyengülése azonban mind hozzájárulnak, ha nem is a nemzeti hovatartozás feladásához, de a magyar nyelv használatának háttérbe szorulásához.
2. A külső tényezők (román nyelvű munkahelyi környezet, román szomszédok és barátok, a lakótelepi elzártság és szétszórtság, a magyar nyelvű óvoda és iskola hiánya a lakótelepen, a nyelvcsere-támogató foglalkozás, a sport) fontos szerepet játszottak abban, hogy a nyelvmegtartás folyamatossága megszakadt, és elkezdődött a nyelvcsere folyamata. Ezekhez azonban hozzáadódnak a belső tényezők is, amelyek ugyancsak befolyásolják a folyamat alakulását.

A szociolingvisztikai kutatások korábbi megállapításainak ellentmondó jelenséggel találkozunk a vizsgálat során (l. Paulston 1994: 13). Ebben az esetben nem a nő, a csa-

ládanya az, aki az államnyelvet részesíti előnyben, ezáltal elősegítve a nyelvcsere folyamatának az előrehaladását, hanem éppen ellenkezőleg, a magyar nyelvű rokonsághoz fűződő mélyebb kapcsolatai őt teszik az anyanyelv őrzőjévé. Ehhez hozzájárul a magyar nyelv iránti pozitív attitűdje, amely az anyanyelv magas szimbolikus értékében nyilvánul meg a leginkább. A férjnek a román munkahelyi kapcsolatai, foglalkozásának dinamikus jellege (több időt tölt otthonán kívül) családi és rokoni kapcsolatainak fenntartására és ápolására kevesebb időt engedélyez. Ez pedig kiegészül a magyar identitástudat és a magyar nyelvhasználat iránti közömbösséggel, amely megkönnyíti a nyelvvesztést. Ha az apa identitásképletében még nem érződik változás, addig a fia már új identitástudattal rendelkezik: saját bevallása szerint román anyanyelvű és román nemzetiségű.

3. Mindezek alapján elmondható, hogy azt az utat, amely egy család nyelvcserejéhez vezet, nagymértékben befolyásolja a szülői modell és a családot jellemző belső, pszichikai kötélekek. Az új nemzedék számára már nemcsak a nyelvi tényező, hanem a nemzeti tudat is fontossággal bír. Az új nemzedék tagjai tehát aszerint választanak identitást, hogy melyik szülőhöz kötődnek jobban. Míg F A2-höz áll(t) közelebb, addig L inkább A1 mellett marad(t), s ezáltal a magyar ajkú rokonsággal szorosabb kapcsolata alakult ki. Tulajdonképpen ez a kötődés is oka annak, hogy a nagymértékű román nyelvhasználat és a gyenge magyar nyelvtudás ellenére is megmaradt identitásképletében a magyar anyanyelv és egy úgymond „belső” magyar azonosság-tudat.
4. Az interjúk során kapott válaszokból nemcsak azok a külső és belső tényezők bontakoznak ki, amelyek elősegítették a nyelvváltást, hanem azok is, amelyek reverzibilisé tehetnék (tehették volna) a folyamatot. A szülők nemzedéke számára az anyanyelv szimbolikus értékét a „valahová tartozás” igénye, a magyar ajkú rokonsággal való szorosabb kapcsolat növeli. A fiatalok anyanyelvi attitűdje nagyobb mértékben függ a politikai és gazdasági viszonyoktól. Az anyanyelv presztízse nő, ha kisebbségi nyelvük egy olyan anyaországgal kapcsolja össze őket, amely tudatukban gazdaságilag fejlettebb országgént van jelen. E külső tényezők mellett a fiatalok esetében is felmerülhetnek olyan belső tényezők, amelyek gátolják a nyelvi asszimilációt (l. például L és A1 szorosabb kapcsolatát).
5. A vallásnak ugyancsak lehetett volna pozitív szerepe a nyelvmegetartásban. Azáltal azonban, hogy a református egyház nem tartotta annyira fontosnak a magyar nyelv ápolását a szórványban, a magyar nyelv iránti elkötelezettsége pedig meggyengült (l. a román nyelvhasználat engedélyezését a hitoktatáskor és a konfirmációk alkalmával, vagy pedig a nyelvvesztést gátló, felzárkóztató programok hiányát), az anyanyelv megtartása szempontjából, ha nem is negatív erővé, de – legalábbis adatközlőinket illetően – közömbös tényezővé vált.
6. Őt év leforgása után az anyagi bizonytalanság, az elgyökértelenedés, az „Ígéret földjének” tekintett nyugati országok vonzása, a kivándorlás, amely most már nem annyira az anyaország felé mutat, a kisebbségi anyanyelv teljes mellőzéséhez, a kivándorlók tudatában magas presztízzsel rendelkező, új hazának választott ország nyelvének a felértékelődéséhez és egyre inkább kizárólagos használatához vezet. Az ittmaradottak esetében pedig a családtól és a megtartó erőként működő közösségtől való elszakadás az államnyelvnek, a román nyelvnek a teljes mértékű dominanciáját eredményezi.

Irodalom

- Barna Gábor, 1996. Vallás – identitás – asszimiláció. In: *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Szerk. – Katona Judit és Viga Gyula. Miskolc, 209–217.
- Bartha Csilla, 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- Borbély Anna, 1993. Az életkor, a nem és az iskolázottság hatása a magyarországi románok román és magyar nyelvhasználatára. *Hungarológia*, 1993/3. sz. 73–85.
- Borbély Anna, 1995. Attitűd és nyelvválasztás egy magyarországi román nyelvközösségben. In: *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Szerk. – Kassai Ilona. Bp. 287–299.
- Gal, Susan, 1974. Mi a nyelvcsere és hogyan történik? In: *Társadalmi és területi változások a magyar nyelvben*. Szerk. – Kontra Miklós. *Linguistica Series A*, 9. sz. 1992, Bp. 46–59.
- Paulston, Christina B., 1994. *Linguistic Minorities in Multilingual Setting*. Amsterdam/Philadelphia.
- Veress Márta, 1996. *A magyar–román kétnyelvűség keresztmetszete Kolozsváron. Szociolingvisztikai mikrovizsgálatok huszonévesek körében*, 1996 (szakdolgozat kézírata).
- Veress Márta, 1997. *Attitűdvizsgálat és nyelvhasználat a kolozsvári fiatalok körében*. Kolozsvár (a magiszteri értekezés kézírata).
- Vetési László, 1980. *Szórvány, nyelv és vegyes család Bürkösön*. *Tett*, 3. sz. 1980. 51–56.
- Vetési László, 1982. *Szász–magyar etnikai folyamatok Bürkösön*. Szerk.: Herédi Gusztáv. *Korunk Évkönyve*. Kolozsvár, 64–97.